

Гаран К. М.,

аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв

ФОРТЕПІАННА МУЗИКА ДЛЯ ДІТЕЙ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Стаття присвячена ретроспективному аналізу української фортепіанної музики для дітей, де досліджується творчість українського композитора О. Яковчука, його місце та роль в сучасному мистецькому просторі.

Ключові слова: фортепіанна музика для дітей, український народний фольклор, О.М. Яковчук, сюїтний цикл, мініатюра.

Статья посвящена ретроспективному анализу украинской фортепианной музыки для детей, где исследуется творчество украинского композитора А. Яковчука, его место и роль в современном художественном пространстве.

Ключевые слова: фортепианная музыка для детей, украинский народный фольклор, А.Н. Яковчук, сюитный цикл, миниатюра.

The article is devoted to a retrospective analysis of ukrainian piano music for children where creativity is studied ukrainian composer A. Yakovchuk, its place and role in the contemporary art space.

Key words: piano music for children, ukrainian folklore, A.N. Yakovchuk, syuitny cycle, miniature.

Предметом дослідження є тенденції становлення та розвитку української фортепіанної музики для дітей в історичному аспекті. Проблемою фортепіанної музики для дітей займалися такі автори, як Б. Милич [4], який присвятив своє дослідження вивченню наукового-педагогічного репертуару, О. Олійник [5], який проаналізував та узагальнив жанрові та стильові ознаки історичного розвитку фортепіанної музики для дітей радянського періоду, О. Фрайт [7], який висвітлює творчість українських композиторів ХІХ–ХХ ст. та надає аналіз фортепіанних музичних циклів та творів для дітей. У дисертації О. Тимошук [6] надається характеристика дитячих фортепіанних циклів українських композиторів та порівняльний аналіз дитячих творів у різних історичних аспектах. Музикознавець В. Клиш відзначив музичну драматургію, образну семантику фортепіанних сюїтних циклів для дітей, мініатюр. У зв'язку з цим слід зауважити, що в нашому дослідженні мета статті полягає в аналізі творчості українського композитора О. Яковчука та його фортепіанних творів для дітей, тому що ця проблема до сьогодні у сучасному музикознавстві не розглядалася, тому актуальним постає питання вивчення фортепіанних сюїтних циклів, мініатюр, поліфонічних п'єс та інших дитячих творів українського композитора О.М. Яковчука, який належить до тих митців, які поглиблено займаються вивченням народнопісенної культури українського народу, її специфічними особливостями, в тому числі у сфері музики для дітей, яка є однією з найцікавіших ланок у його творчості.

Становлення української радянської фортеп'яної музики 1917–1977 рр. розглядається в монографії В. Клима “Українська радянська фортеп'яна музика” [2], де науковець аналізує найбільш відомі твори цього періоду, систематизує музичні жанри, їх структуру. Автор відзначає “багатьох українських композиторів, творчі досягнення яких значно збагатили жанри української фортеп'яної музики, маючи тісний зв'язок з західноєвропейським та російським музичним мистецтвом” [2; 146].

Серед жанрів української фортеп'яної музики для дітей перевага надається фортеп'яним сюїтним циклам для дітей, мініатюрам, токатидам, сонатам, окремим творам дитячої музики.

Розвитку української фортеп'яної музики для дітей присвячене дослідження Б. Милича “Фортеп'яна література українських радянських композиторів для дітей та юнацтва” [4]. Автор надає перевагу фортеп'яному навчально-педагогічному репертуару, вважаючи їх найважливішими частинами інструментальної музики [4; 3]. Б. Милич аналізує українську фортеп'яну музику для дітей першої половини ХХ ст. – творчість В. Косенко, Л. Ревуцького, С. Людкевича, М. Тіца, А. Штогаренка, Ю. Павлюченко, І. Берковича, Н. Сільванського, К. Дремлюгу, І. Шамо. Проте значний пласт творчості багатьох західноукраїнських композиторів залишається поза увагою автора, внаслідок того, що їхні імена на той час були заборонені.

До праць, присвячених розгляду української фортеп'яної музики для дітей, належить фундаментальне дослідження О. Олійник “Перший український радянський фортеп'яний педагогічний репертуар” [5], де автор проводить аналіз української фортеп'яної музики для дітей, починаючи з 1917 по 1970-ті роки в історичному аспекті, розкриває її жанрову специфіку, естетико-виховні можливості, стильові особливості. Дослідження О. Олійник є своєрідним узагальненням розвитку української фортеп'яної музики для дітей радянського періоду, здійсненою у працях В. Клима та Б. Милича. Увага автора сконцентрована на ретроспективному огляді розвитку української фортеп'яної музики для дітей, але поза увагою залишається період розвитку фортеп'яної музики для дітей останньої чверті ХХ ст., що потребує додаткового наукового дослідження.

Навчально-методичний посібник О. Фрайг “Фортеп'яні альбоми та цикли українських композиторів для дітей: історія і сучасність” [7] комплексно аналізує твори композиторів ХІХ–ХХ ст., підкреслюючи художньо-естетичні та стильові особливості української фортеп'яної музики для дітей.

Музикознавець О. Олійник відзначає, що на ранньому етапі свого розвитку в українській фортеп'яній музиці для дітей існував народний побутовий фольклор – пісня та танець. Починаючи з ХVІІІ ст., народний фольклор був нероздільно пов'язаний з розвитком української фортеп'яної музики та педагогічною фортеп'яною літературою [5; 9].

На початку ХІХ ст. на основі танців і народних пісень створюються збірки композиторів В. Заремби, А. Єдлічки, С. Воробкевич, М. Завадського, Й. Витвицького для побутового музичного виконання.

Зародження української фортеп'яної та педагогічної літератури відбулось наприкінці ХІХ ст. та відзначалось розвитком музичної освіти та власне фортеп'яного мистецтва. Значний внесок у професійний розвиток та становлення фортеп'яної музики

для дітей зробив відомий композитор Микола Лисенко (1842–1912 рр.), створивши твори “Коза-дереза” (1880 р.), “Пан Коцький” (1891 р.), “Зима і Весна” (1892 р.). У його дитячих операх втілились естетичні погляди композитора щодо виховання юних музикантів на основі народного мистецтва. Наслідування традицій М. Лисенка простежується у творчості композиторів В. Сокальського, М. Калачевського, Я. Степового, С. Людкевича, Л. Ревуцького.

Одними з перших українських композиторів, які звернулися до фортепіанної музики для дітей, були М. Вілінський, Ф. Надененко, В. Барвінський, Б. Яновський. У 1923 р. з’являється “Дитячий альбом” М. Вілінського, у 1926 р. збірка п’єс Б. Яновського “Бублики”, у 1925–1927 рр. низку дитячих творів створюють композитори Ф. Надененко, Б. Яновський [5; 11].

Простежуючи історію розвитку музики для дітей, музикознавець О. Олійник зазначає, що у 20–30-ті роки ХХ ст. починають створюватись музичні дитячі школи, гуртки, спеціалізовані музичні студії, проте відчувається відсутність професійного музичного педагогічного репертуару для дітей. У зв’язку з цим викладачі звертались до надбань класичної музики або самостійно здійснювали переклади творів, пристосовуючи їх до технічних та фізіологічних можливостей учнів, використовуючи твори М. Глінки, Й. Брамса, Л. Бетховена, К. Сен-Санса, Ф. Шуберта [5; 10]. Твори українських композиторів належать до кращих зразків музичного мистецтва, серед яких збірка для дітей В. Заремби “Маленький Падеревський”, Я. Степового “Перші кроки несміливого музиканта” (1910 р.). Одним із перших професійних композиторів, який звернувся до жанру фортепіанної обробки фольклорних зразків для дітей, був Я. Степовий. Його обробки згодом стануть однією з іманентних властивостей національного фортепіанного репертуару [5; 9].

У 1929 р. Л. Ревуцьким створено міні-цикл “Три дитячі п’єси”, мелодії яких узяті з фольклорного збірника Климента Квітки [7; 9]. У 1928 р. на основі народнопісенного матеріалу була побудована “Школа фортепіанної гри” С. Шевченка. Його твори “Дитячі п’єси” (1930 р.) представляють різноманітні жанрові та програмно-характеристичні зразки.

Видастний композитор, піаніст та педагог В. Косенко створив “24 дитячі п’єси” (1936 р.) та “4 дитячі п’єси”, особливо відчуваючи потребу на той час в дитячому репертуарі.

У цей період з’являються дитячі фортепіанні збірки і у західноєвропейських композиторів Б. Бартока “Мікрокосмос”, Карла Орфа “Музика для дітей”. Бразильський композитор Е. Вілла-Лобос розробив систему музичного виховання дітей та написав багато творів, серед яких “Світ дитини”, безліч хорової та вокальної музики для дітей.

У праці “Естетико-психологічні засади фортепіанної творчості для дітей українських піаністів-педагогів ХХ ст.” [7] З.І. Юзюк зазначає, що у 20–30-х рр. ХХ ст. активний розвиток української фортепіанної музики для дітей відбувався паралельно у Східній та у Західній Україні, що входили до складу різних держав (про це свідчить майже синхронне видання збірок фортепіанних п’єс Б. Яновського, Л. Ревуцького, В. Барвінського).

Навчально-методичний посібник О. Фрайт [7] присвятила творчій спадщині композиторів Західної України, які плідно працюють у сфері української фортепіанної

музики для дітей, таких як В. Барвінський, М. Колесса, Б. Кудрик, Н. Нижанківський, З. Лисько. Василь Барвінський створює цикл “Шість мініатюр на українські теми” (1920 р.), які у 1924 р. вже були видані далеко за кордоном. Також він створює кілька альбомів, які суттєво збагачують репертуар учнів різних класів, це – “Наше сонечко грає на фортепіано” для початківців (1935 р.), “Українські народні пісні для фортепіано” (1935 р.) для учнів молодших та середніх класів, “Українські колядки та щедрівки для учнів старшого віку” (1935 р.) [7; 25]. Музику для дітей пише композитор Микола Колесса, створивший цикл “Дрібнички” (1928 р). Окрім Миколи Колесси, до написання музики для дітей у Галичині у 30-ті роки зверталися Василь Барвінський, Нестор Нижанківський, Борис Кудрик, Зиновій Лисько, пізніше Роман Сімович, Роман Савицький та ін. Названі композитори були також і видатними педагогами, тому вони найбільш відчували брак дитячого педагогічного репертуару [7; 21]. Борис Кудрик (1897–1952), композитор, музиколог, педагог, диригент і піаніст, музика якого була знищена і загублена внаслідок того, що митець був репресований більшовиками і засланий до Сибіру, де й помер. Залишився в рукописі його дитячий альбом, який автор назвав “Малі легкі кусники для початківців на теми українських народних пісень на фортепіано на 2 руки” (1933 р.). Ці 10 п’єс зберегли відбиток індивідуальної манери Б. Кудрика з властивим для нього класичним стилем, який композитор намагався “пересадити” на український ґрунт [7; 22]. Композитор Нестор Нижанківський створює “Фортепіанові твори для молоді” – альбом із 5 п’єс (1935 р.). С. Туркевич-Лукіянович створює мініатюри “Збірка дитячих п’єс” (1936–1944 рр.).

Серед українських композиторів, які продовжують творити для дітей, привертає увагу композитор першої половини ХХ ст. Михайло Скорульський, який написав альбом “Дитячий альбом” (1940 р.) [6; 33]. Цикл “Легкі п’єси для фортепіано” Миколи Любарського (1902–1963) створений на основі української народної творчості та поповнює педагогічний репертуар для наймолодших виконавців [7; 37].

Композитор Роман Сімович (1901–1984) створив цикл “24 обробки українських народних пісень для фортепіано”, характерною особливістю якого є розмаїття ладо гармонічних прийомів, що спираються на закономірності народного багатоголосся та ладового мислення. Композитор також створив “Фортепіанну школу на основі української народної музики” (1943), присвячену сину, де особливості розвитку мелодичної лінії позначені канонічними імітаціями, підголосковістю, діатонікою [7; 42–43].

У другій половині ХХ ст. у творчості композиторів Марії Завалишиної, Валерія Подвали, Ігоря Шамо, Юдифи Рожавської, Романа Верещагіна, Миколи Сильванського, Федіра Богданова, Юрія Щуровського, Антона Мухи, Мирослава Скорика, Левка Колодуба, Віталія Кирейка, Валентина Бібіка, Леоніда Грабовського, Григорія Таранова, Марка Кармінського, Геннадія Сасько, Михайла Степаненко, Юрія Іщенка, Григорія Фінаровського, Людмили Шукайло, Богдани Фільц, Олександра Білаша, Ігоря Мацієвського, Жанни Колодуб фортепіанна музика для дітей представлена різноманітними творами [7; 43].

У 50–60-х рр. ХХ ст. в українській фортепіанній музиці для дітей, як і в інших жанрах музичного мистецтва, спостерігаються процеси, які зумовили появу нових творчих задумів, “нової фольклорної хвилі” та нових композиторських ідей. У цей час

свої п'єси створюють Микола Сильванський (це твори для дітей старшого віку під назвою "24 фортеп'янні п'єси"), Юдиф Рожавська (мініатюри для дітей "Дитячі п'єси для фортепіано") [7; 44].

60-ті рр. позначені творчістю молодих композиторів-авангардистів – Леоніда Грабовського, Валентина Сильвестрова, Мирослава Скорика, Лесі Дичко, Євгена Станковича, Валентина Бібіка, які захоплюються в дитячих творах прийомами сонористики, алеаторики, незвичними засобами музичної та стилістичної виразності [7; 46]. Також у цей час спостерігається формування нових різновидів пісенно-танцювальних сюїт, циклів мініатюр, розвиток яких багато в чому визначається інтенсивним поєднанням принципів узагальненої та програмної образності [2; 266].

Прикладом "нової фольклорної хвилі" можна назвати цикл фортеп'янних п'єс Мирослава Скорика "З дитячого альбому" (1965 р.), який у повній мірі відбиває стилістику шістдесятих років, наповнену еклектикою, парадоксами "поєднання непоєднуваного", тобто зародження національного постмодернізму [6; 46]. Композитор Валентин Сильвестров об'єднує інтонації різних епох у своїх альбомах "Дитяча музика № 1" (1971 р.) та "Дитяча музика № 2" (1972 р.), «Музика у стародавньому стилі» (1973–1974 рр.). У них поряд зі звичним рядом жанрів "чистої" музики (марш, коліскова, скерцо, ноктюрн) представлені наділені зображальною конкретикою "Дзвіночки", "Озеро", "Ранковий птах", "Вдячність", "Подив", "Фантастична сонатина", "Дракон і птах" [7; 47]. Композитор Валентин Бібик створює мініатюри "Музика для дітей", у яких застосовує багатство засобів артикуляції, різнобарвність інтонацій, насичення паузами [7; 51].

У 1981 р. композитор Левко Колодуб написав 27 п'єс, адресованих юним початківцям, під назвою "Альбом для дітей", які приваблюють своєю образністю, тематикою, інтонаційним наповненням. У 1985 р. надруковані 12 дитячих п'єс під назвою "Дитячий альбом" Михайла Степаненка, в який увійшли три сонатини, варіації на українську тему, маленька сюїта "Про звірів", створена у 1969 р., та шість ескізів [7; 52–53].

Мініатюри для юних початківців у 80-х роках створила Богдана Фільц під назвою "Мініатюри для фортепіано".

У ХХ–ХХІ ст. українська фортеп'янна музика для дітей стає самостійною, розвиненою та багатогранною цариною мистецтва. На початку ХХІ ст. композитор-пісняр Олександр Білаш представляє фортеп'янний цикл "Гетьянчин альбом". Цей цикл з 11 мініатюр – своєрідний відбиток таланту композитора, який відрізнявся рідкісним даром мелодиста, що й відчувається у тематизмі кожного, навіть найменшого твору [7; 58]. У 1999 р. видається фортеп'янний цикл композитора Олександра Опанасюка "П'ять легких п'єс" на основі українських народних колискових. У 2004 р. композитор Геннадій Сасько створює фортеп'янний цикл мініатюр "Мозаїка", у якому зібрано 18 творів різножанрового та різностильового спрямування. Створюються альбоми Ігоря Мацієвського "Далеке і близьке" (2001 р.), Ігоря Щербакова "Дитячий альбом" (2006 р.), адресованого дітям різного віку. Вагому лепту до поповнення національного фонду фортеп'янної музики для початківців вносить дрогобицький композитор Микола Ластовецький, створивший "Фортеп'янні п'єси для дітей та юнацтва" (2007 р.) [7; 60–83].

В українській музичній творчості музика для дітей є носієм певних естетико-ціннісних, патріотичних духовних орієнтирів юного підростаючого покоління. Царина музики для дітей надає змогу дітям відчутти неперевершеність оточуючого світу, почути яскраві та цікаві жанри, стилі, форми музики, урізноманітнити своє світобачення. У сучасних умовах скарбницею духовних, художніх цінностей є українська пісенна культура як одне із найцінніших духовних надбань народу.

Олександр Миколайович Яковчук увійшов до мистецького простору на початку 1970-х років, коли на зміну композиторам 1960-х років прийшло нове покоління, у творчості яких поряд із шануванням та збереженням традицій існує чимало відкриттів у створенні музичних творів. Водночас з О. Яковчуком стали відомі Я. Верещагін, О. Кива, В. Зубицький, Г. Гаврилець, М. Ластовецький, О. Скрипник, Ю. Алжнев, К. Цепколенко [3; 1].

Існує дуже мало вітчизняної та зарубіжної літератури, спеціально присвяченої питанням аналізу музичної мови, індивідуальності, стильовим особливостям творчого почерку композитора О. Яковчука. Тому, у зв'язку з цим актуальним стає подальше наукове дослідження його творчої спадщини. Композитор володіє надзвичайно широким спектром засобів музичної виразності, що втілюється у фольклорних інтонаціях, ритміці, багатоголосних наспівах, переосмислюючи їх у своїй свідомості, композитор ставить за мету освоєння їх у такий спосіб, щоб вони сприймалися як власні.

Український композитор Олександр Миколайович Яковчук народився 21 травня 1952 р. в селі Черче Смотрицького району Кам'янець-Подільської області. Закінчив у 1968 р. фортепіанне відділення Кам'янець-Подільської міської музичної школи та вступив на теоретичне відділення Хмельницького музичного училища [3; 1].

У 1971 р. вступає на композиторський факультет Київської консерваторії, яку успішно закінчує у 1976 р. З 1976 по 1979 рр. працює редактором у відділі української музики на Республіканському радіо. З 1979 по 1983 рр. – завідувач музичною частиною у новоствореному Київському Молодіжному театрі. У 1990 р. разом із сім'єю виїздить до Югославії, де у м. Нові Сад працює концертмейстером у місцевому оперному театрі, а також хормейстером у відомому сербському хорі “Светозар Маркович”. Відроджує хор “Барвінок” при українському мистецькому товаристві. Через два роки “Барвінок” стає лауреатом загальносербського фестивалю у м. Рума. У 1992 р. у зв'язку із військовими подіями в Югославії повертається в Україну.

З 1992 по 1994 рік на творчій роботі. У 1994 р. від'їжджає до Канади. З 1994 по 2009 рік працює на різних посадах у музичних закладах м. Торонто. З 1996 року – Член Ліги композиторів Канади та Канадського Музичного Центру з 1996 року. Голова журі з композиції на “Kiwanis Music Festival”, почесний президент “Etobicoke Music Festival”.

У 2009 р. повертається до Києва і починає працювати як викладач на кафедрі композиції Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського, де працює до сьогодні.

Лауреат премії ім. М. Островського (1988). Лауреат п'яти Всеукраїнських композиторських конкурсів. Лауреат Міжнародних композиторських конкурсів у Швейцарії (1992), Бельгії (1994) та Німеччині (1996) [3; 1–10].

Олександр Миколайович Яковчук – автор сценічних творів: опери “Незабутнє” (за повістю О. Довженка, 1976 р.), балету “Пригоди Смарагдового міста” (1988 р.), народної феєрії “Сім слів Малахія” (1990 р.), ораторії “Скіфська пектораль” (1990 р.), численних симфонічних творів: симфонічна поема № 1 “Подвиг” (1975 р.), симфонічна поема № 2 “Золоті ворота” (1982 р.), симфонія № 1 “Біоритми Чорнобиля” (1986 р.), симфонія № 2 мі-мінор (1987 р.), симфонія № 3 “Відтомін дитинства” для меццо-сопрано, мішаного хору та симфонічного оркестру на слова Ю. Сердюка (1987 р., редакція – 2010 р.), симфонія № 5 “Ностальгія” (2007 р.), симфонія № 6 “Barber Symphony” (2013 р.), інструментальних концертів, творів для естрадно-симфонічного оркестру: увертюра “Молодість” для ЕСО (1984 р.), концертно “Присвята” для саксофона і ЕСО (1984 р.), “Босса-нова” для акордеона та ЕСО (1985 р.), творів для естрадно-симфонічного оркестру та оркестру українських народних інструментів, десяти кантат, три з яких для дитячого хору асаpella: “Я и Солнышко-друзья” (1980 р.), “Горіховий дощ” (1988 р.), “Казка про Жука” (1989 р.), десяти камерних кантат. Автор духовних творів: “Літургія Святого Іоанна Злагоустого” (2005 р.), концерту “Які лобі оселі Твої” (2006 р.), концерту “На ріках круг Вавілона” (2011 р.), концерту “Чи Ти мене, Боже милій, навек забуваєш” (2011 р.), хорових оригінальних творів, творів для струнного квартету, трьох сонат, значної кількості різноманітних камерних творів, серед яких вагоме місце посідає цикл концертних прелюдій та фуг для фортепіано, майже три сотні обробок українських народних пісень для різних складів хорів асаpella, а також автор музики до театральних вистав та кінофільмів. Понад 160 творів композитора вийшли друком в Україні, Росії та Канаді. Було видано також десять авторських аудіо компакт-дисків та два відео. Понад двісті композицій записано до фонду Національної радіокомпанії України з грифом “зберігати довічно”. Музика композитора, без перебільшення, звучить сьогодні практично на усіх континентах земної кулі. Вагому частину творчого доробку композитора становлять хорові твори [3].

Досить важливе місце посідає у творчості Олександра Миколайовича фортепіанна музика для дітей. Твори для дітей вражають національним, яскравим колоритом та приваблюють слухачів надзвичайною образністю, програмністю, різноманітною жанровою стилістикою.

Його дитячі твори – альбом “Дикі звірі Канади”, “Фортепіанні мініатюри”, “Дванадцять поліфонічних п’єс”, “Дуети для фортепіано в чотири руки” – є цінним педагогічним репертуаром, багато з цих творів є водночас етюдами для розвитку різних видів техніки, на яких маленькі учні будуть вчитися із задоволенням.

Композитор писав майже для всіх вікових категорій юних виконавців. Для маленьких учнів О. М. Яковчук присвятив альбом № 1 “Дикі звірі Канади” (2004 р.) та альбом № 2 “Мініатюри” (2008 р.), для більш старших дітей альбом № 3 “Фортепіанні дуети” (2008 р.) та альбом № 4 “Старовинні танці” (сюїта з балету “Пригоди у Смарагдовому місті”), “Дванадцять поліфонічних п’єс” (2008 р.). Для дорослих учнів цикл “Прелюдії та фуги”, який посів гідне місце в педагогічному репертуарі музичних училищ України та країн СНД, а також у концертному репертуарі провідних виконавців України, Росії, Західної Європи, США та Канади.

Підсумовуючи, зазначимо, що творчий доробок О. М. Яковчука потребує подальшого наукового дослідження.

Література:

1. Вахранёв Ю. Фортепианные пьесы и циклы фортепианных пьес в творчестве украинских советских композиторов / Ю. Вахранёв: Дисс... канд. искусствоведения / Киев. гос. консерв. им. П. И. Чайковского. – К., 1971. – 286 с. 2. Клиш В. Українська радянська фортепіанна музика / В. Клиш. – К. : Наук. думка, 1980. – 315 с. 3. Кушнірук О. Композитор О. Яковчук // Ювілейне видання. – К. : «СПРИНТ-СЕРВІС», – 2013 – 34 с. 4. Милич Б. Фортепіанна література українських радянських композиторів для дітей та юнацтва / Борис Милич. – К. : Держ. вид. обр. мист. і муз. літ. УРСР, 1961. – 104 с. 5. Олійник О. Українська фортепіанна музика для дітей / О. Олійник. – К. : Наук. думка, 1979. – 107 с. 6. Тимощук О. Фортепіанні цикли для дітей у творчості українських композиторів: образно-художній аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво” / О. С. Тимощук. – Одеса, 2011. – 18 с. 7. Фрайт О. Фортепіанні альбоми та цикли українських композиторів для дітей: історія і сучасність / О. Фрайт. – Дрогобич : Редакційно – видавничий відділ Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка, 2010. – 94 с. 8. Юзюк З. І. Естетико-психологічні засади фортепіанної творчості для дітей українських піаністів-педагогів ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво” / З. І. Юзюк – Львів, 2012. – 16 с.